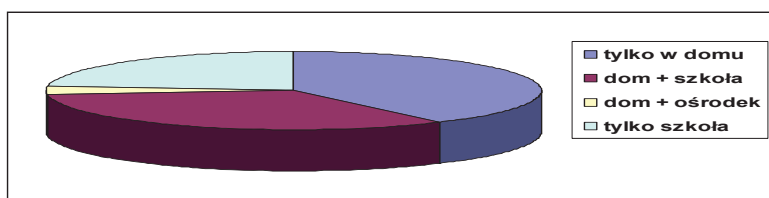

Ewa Batko, Małgorzata Rachel

Indywidualne zajęcia rewalidacyjno-wychowawcze (IZRW) – najważniejsze problemy terapeuty (z doświadczeń pracy nauczycieli w ZSS nr 11 w Krakowie)

W prezentowanym artykule chcemy pokazać specyfikę pracy z uczniem z głęboką wieloraką niepełnosprawnością w środowisku domowym w zakresie warunków prowadzenia zajęć oraz relacji nauczyciela z rodziną ucznia i jego kontaktów ze szkołą, a także znaczenia współpracy nauczycieli IZRW z macierzystą placówką. Przedstawimy najczęściej doświadczane przez nauczycieli IZRW trudności oraz dostępne im źródła wsparcia. Nasze ustalenia opierają się na jakościowej i ilościowej analizie ankiety przeprowadzonej wśród nauczycieli IZRW w Zespole Szkół Specjalnych nr 11 w Krakowie w roku szkolnym 2009/2010 oraz na analizie dokumentacji szkolnej (w nauczaniu indywidualnym uczestniczyło wówczas 15 uczniów i 40 nauczycieli). Celem naszych poszukiwań było ustalenie i opisanie faktów, tendencji charakterystycznych dla nauczania osób z głęboką, wieloraką niepełnosprawnością prowadzonych w formie indywidualnych zajęć rewalidacyjno-rehabilitacyjnych oraz przedstawienie wniosków, propozycji pewnych zmian i udoskonaleń organizacyjnych.

Poniższy wykres wskazuje miejsca realizacji zajęć IZRW. Wynika z niego, że nauczanie indywidualne odbywa się głównie na terenie domu ucznia.

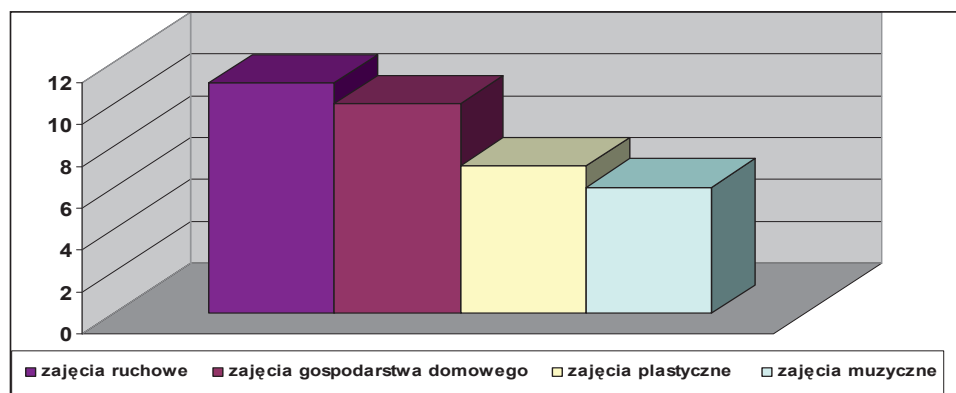
Wykres 1. Struktura miejsca realizowania zajęć IZRW

Prawie wszyscy nauczyciele pracujący w domu ucznia mieli do dyspozycji stałe miejsce do prowadzenia zajęć – pokój lub wydzieloną część pokoju. Wyposażenie do pozycjonowania ucznia podczas zajęć w domu było zróżnicowane. Jedynie kilku nauczycieli dysponowało siedziskiem i stolikiem, większość używała podczas zajęć wózka inwalidzkiego i materaca (60%). W kilku przypadkach nauczyciel prowadził zajęcia z uczniem leżącym w łóżku. Nauczyciele dysponowali indywidualnie dobranym zestawem pomocy dla swoich uczniów. Zasób ten uzupełniano na bieżąco,

zaspokajał, według nauczycieli, w podstawowym zakresie potrzeby edukacyjne ich uczniów. Nauczyciele pracujący w domu najczęściej odczuwali brak sprzętu do zajęć ruchowych, podnośnika, instrumentów muzycznych oraz komputera ze specjalnym wyposażeniem. Braki te były w pewnym stopniu uzupełniane przez wypożyczanie specjalistycznego sprzętu ze szkoły. Duża grupa nauczycieli (65%) mogła korzystać z różnych pomieszczeń w domu ucznia: kuchni, łazienki, a w pojedynczych przypadkach również z balkonu i ogrodu. Dzięki temu mogli oni wzbogacać zakres doświadczeń swoich uczniów – umożliwiali im poznawanie najbliższego otoczenia oraz zyskiwali bardziej zróżnicowane możliwości organizacji zajęć w warunkach domowych.

Ponad połowa nauczycieli (66%) oceniła swoje relacje z rodziną ucznia jako dobre lub bardzo dobre, a 18% badanych uznała je za trudne. Większość ankietowanych (72%) była zdania, że rodzina im ufa. Natomiast za dobre i bardzo dobre współdziałanie z rodziną ucznia w zakresie realizacji zasad postępowania z dzieckiem uznało już tylko 42% ankietowanych. Brak współpracy z rodziną ucznia, która nie respektuje lub zmienia ustalone zasady postępowania wskazała jedna trzecia badanych. Sporadycznie dochodziło do nieuzasadnionego przerywania i interwencji w przebiegu zajęć. Kilku nauczycieli podało, że rodzice odwołują zajęcia często lub bardzo często, a o odwołanych zajęciach dowiadują się zbyt późno, niekiedy już po przybyciu do domu ucznia.

Osiemnaście nauczycieli IZRW pracowało ze swoimi uczniami również na terenie szkoły (podstawowej i gimnazjum), gdzie uczestniczyli w zajęciach grupowych i indywidualnych. Udział we wspólnych zajęciach stwarza uczniom indywidualnym możliwość nawiązania kontaktów społecznych, rozwoju umiejętności komunikacji i współdziałania. Nauczyciele prowadzący zajęcia na terenie szkoły w formie indywidualnej korzystali głównie z sali relaksacyjnej, pracowni muzycznej, sali ruchowej oraz gospodarstwa domowego. Podczas zajęć korzystali ze sprzętów i pomocy trudno dostępnych w warunkach domowych, takich jak: trampolina, platforma do huśtania i jeżdżenia, klin, instrumenty muzyczne oraz komputery i sprzęt komputerowy.

Wykres 2. Zajęcia grupowe, do których dołączają się uczniowie IZRW w szkole

Nauczyciele IZRW chętnie prowadzą zajęcia na terenie szkoły, ponieważ stwarza ona lepsze warunki wspierania rozwoju osobowego uczniów, ich integracji ze

środowiskiem rówieśników oraz posiada znacznie bogatsze możliwości organizacji zajęć (Orkisz, Piszczek, Smyczek, Szwiec 2008, s. 26).

Duża grupa uczniów (66%) brała udział w różnego rodzaju spotkaniach i wydarzeniach szkolnych. Najwięcej osób (prawie 60%) uczestniczyło w corocznej wystawie prac plastycznych i spotkaniu integracyjnym uczniów nauczania indywidualnego ze społecznością szkolną. Wydarzenie to stało się prawdziwą platformą integracji uczniów IZRW i ich rodzin ze szkołą. W uroczystym rozpoczęciu i zakończeniu roku szkolnego, a także balach i imprezach okolicznościowych wzięła udział grupa licząca ponad 40% badanych osób, w wigilii szkolnej i spotkaniu wielkanocnym – około 30%. Poza tym niektórzy uczniowie brali udział w nabożeństwach szkolnych oraz imprezach urodzinowych własnych i kolegów. Spotkania te są dobrą okazją dla dzieci i młodzieży, których edukacja ma miejsce poza szkołą, do nawiązywania relacji ze społecznością szkolną i budowania poczucia tożsamości ucznia.

Istnieje również znacząca grupa osób (34%), które w ogóle nie biorą udziału w życiu szkoły. Najczęściej dzieje się tak z powodu złego stanu ich zdrowia lub odmowy rodziców. Jedynie w kilku przypadkach uczniowie nie mogą przyjeżdżać do szkoły z powodu barier architektonicznych lub trudności techniczno-organizacyjnych. Należy przypuszczać, że świadomość łączności z instytucją i społecznością szkolną tej grupy uczniów jest ograniczona i w niewielkim stopniu wpływa na ich życie.

Za największą trudność w swojej pracy nauczyciele IZRW uznali stan zdrowia i ograniczenia psychofizyczne swoich uczniów (78% badanych). Najczęstsze problemy zdrowotne tych osób to: zaburzenia oddychania (w tym dwa przypadki tracheotomii) i jedzenia (również odżywianie pozajelitowe), zaburzenia rytmu snu i czuwania, słaba odporność i częste zapadanie na infekcje (z czym wiąże się częsta absencja), epilepsja, duże deformacje kostno-stawowe i nadmierne napięcie mięśniowe. Powyższa lista problemów zdrowotnych uczniów IZRW potwierdza fakt, że nauczaniem indywidualnym objęte są osoby z największym stopniem niepełnosprawności i najpoważniejszym stanem zdrowia. Ich słaba kondycja i liczne problemy zdrowotne nie pozostają oczywiście bez wpływu na rodzaj i przebieg zajęć. Nauczyciele muszą brać pod uwagę trwałe ograniczenia psychofizyczne i aktualną kondycję swoich uczniów, a wiele z nieprawidłowych form funkcjonowania i zachowania objąć postępowaniem rewalidacyjnym i terapeutycznym.

Kolejnym znaczącym utrudnieniem w pracy nauczycieli IZRW są warunki prowadzenia zajęć i ograniczony dostęp do specjalistycznego sprzętu i pomocy dydaktycznych (drugie i trzecie miejsce w rankingu trudności). Następne miejsca zajmują: trudne relacje z rodziną ucznia, brak współpracy w zespole pracującym z danym uczniem oraz zbyt małe wsparcie ze strony szkoły. Żaden z nauczycieli nie uznał, że największym utrudnieniem w jego pracy są własne, zbyt małe doświadczenia zawodowe.

Podsumowując, nauczyciele IZRW uważają, że największym utrudnieniem w ich pracy są problemy zdrowotne i ograniczenia psychofizyczne spowodowane głęboką, wieloraką niepełnosprawnością ich uczniów, a także ograniczone możliwości organizacji zajęć w warunkach domowych dla uczniów wymagających używania specjalistycznego sprzętu i pomocy. Relacje z rodzinami uczniów są przez większość nauczycieli oceniane jako dobre lub zadowalające i jedynie w pojedynczych

przypadkach w znaczący sposób utrudniają pracę z uczniem. Istotny wpływ na ocenę jakości pracy ma dla badanej grupy poziom współpracy w dwu-, trzyosobowym zespole nauczycieli pracujących z danym uczniem. Dobra współpraca i wymiana informacji jest czynnikiem wyraźnie wspierającym. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują również, że nauczyciele IZRW uważają się za osoby kompetentne, dobrze przygotowane do realizacji swoich zadań, niezależnie od posiadanego doświadczenia zawodowego, potrafiące pokonywać różnego rodzaju trudności.

Nauczanie indywidualne jest jedną ze statutowych form pracy szkoły, dlatego realizujący je nauczyciele mają obowiązek współpracy ze szkołą oraz prawo do uzyskiwania pomocy od jej dyrekcji i pracowników. Ponad połowa badanej grupy (56%) ocenia współpracę i pomoc ze strony szkoły jako dobrą lub bardzo dobrą, a tylko dwóch ankietowanych odpowiedziało, że nie otrzymało żadnego wsparcia. Podstawowym ogniwem wymiany informacji, planowania pracy i rozwiązywania problemów są wspomniane już małe zespoły nauczycieli. Nauczyciele pracują w małych, dwu-, trzyosobowych grupach, które wspólnie organizują pracę z danym uczniem, tworzą dla niego indywidualny program, na bieżąco wymieniają informacje, rozwiązują problemy i poszukują nowych form działania. Ponad 60% osób uznało, że ilość spotkań w ich zespołach była odpowiednia, nieco mniej (57%), że przepływ informacji w grupie był wystarczający; równie wysoko została oceniona współpraca i wspólne rozwiązywanie problemów dotyczących ucznia.

Nauczyciele IZRW korzystają także z pomocy zatrudnionych w szkole specjalistów. 18% ankietowanych nawiązało w ubiegłym roku współpracę z logopedą, a 30% z psychologiem – duża część nauczycieli była zadowolona z otrzymanych od nich wyjaśnień i wskazówek. Ze względu na specyficzne problemy swoich uczniów, badani nauczyciele najczęściej współdziałają z rehabilitantami (60%). Niekiedy rehabilitanci są również członkami zespołu. Prawie połowa z badanych osób dobrze oceniła przebieg tej współpracy.

Do formalnych i nieformalnych czynników wspierających pracę nauczyciela IZRW należą również różne formy doskonalenia zawodowego. W ubiegłym roku szkolnym w kursach i szkoleniach organizowanych na terenie szkoły i poza nią wzięło udział odpowiednio 66% i 33% badanych nauczycieli. Były one wysoko oceniane jako rzeczywisty element doskonalenia zawodowego. Jednak najwyżej wśród wszystkich czynników wsparcia oceniona została możliwość rozmowy, dyskusji i pomocy ze strony kolegów z pracy (91%). Niekiedy wymiana doświadczeń pomiędzy nauczycielami wsparta została analizą nagrań z zajęć. Duża część nauczycieli (zwłaszcza młodszych) brała udział w pracach szkolnego zespołu roboczego zajmującego się problematyką edukacji osób z głęboką, wieloraką niepełnosprawnością (57%), a kilkoro nauczycieli uczestniczyło w superwizji.

Wydaje się więc, że nauczyciele tworzący opisywaną grupę aktywnie poszukują pomocy w realizacji zadań rewalidacyjnych i edukacyjnych oraz w dążeniu do wyjaśnienia i rozwiązywania napotykaných trudności.

Weryfikacja hipotez

Badania nie potwierdziły hipotezy, że miejsce, tzn. dom ucznia i warunki prowadzenia zajęć oraz ograniczony dostęp do specjalistycznego wyposażenia są najważniejszym utrudnieniem w pracy nauczycieli IZRW. Okazało się, że **czynnik**

miejsca plasuje się na drugim, a **czynnik ograniczonego dostępu do sprzętu i pomocy dydaktycznych** – na trzecim, co do ważności miejscu. **Czynnikiem najsilniej determinującym** postawę profesjonalistów i mającym wpływ na cały proces oddziaływań terapeutycznych jest **stan zdrowia i ograniczenia psychofizyczne ucznia**.

Fakt, że głównym źródłem wsparcia dla nauczycieli IZRW są rozmowy i wymiana doświadczeń w małych grupach współpracujących nauczycieli oraz kontakty indywidualne wskazuje na potrzebę zintensyfikowania tej formy działania oraz prowadzenia dla osób zainteresowanych superwizji.

Badanie poziomu integracji ucznia IZRW ze szkołą przyniosło z jednej strony pozytywne wnioski – pokazało, że 66% uczniów ma silną więź ze szkołą, a wystawa prac plastycznych tych uczniów stała się prawdziwą płaszczyzną integracji i obecności uczniów oraz ich rodzin ze szkołą. Jednak niepokojącym pozostaje fakt, że 34% uczniów w ogóle nie pojawia się w szkole.

Patrząc na strukturę pracowni, zajęć grupowych i używanego przez uczniów IZRW sprzętu na terenie szkoły – nietypowych dla środowiska domowego – i dodając do tego bogactwo wydarzeń szkolnych – potwierdza się teza o bogactwie możliwości edukacyjnych, dostępności specjalistów i naturalnego środowiska rówieśniczego jakie oferuje każdemu uczniowi szkoła.

Postulaty, wnioski

Oto najważniejsze pytania, zadania, postulaty jakie dostrzegły autorki:

Należy określić charakter odpowiedzialności prawnej nauczyciela pracującego z osobami z bardzo poważnymi problemami zdrowotnymi oraz zakres zabiegów medycznych, jakie może wykonywać nauczyciel na terenie domu lub w sytuacji zagrożenia życia ucznia.

Pojawia się problem integracji ze szkołą grupy liczącej około jednej trzeciej uczniów IZRW, którzy nie mają żadnego z nią kontaktu. Należy zastanowić się w jaki sposób zmotywować rodziny tych uczniów do nawiązania relacji ze szkołą oraz pomóc im w realizacji tego kontaktu. Z tym wiąże się kwestia rozwiązania problemu braku odpowiedniego wózka inwalidzkiego, który umożliwiłby tym osobom udział w życiu społecznym.

Propozycją poprawy współpracy z rodziną uczniów w zakresie realizacji wspólnych ustaleń jest zawieranie kontraktu pomiędzy rodziną a szkołą odnośnie do zasad postępowania z dzieckiem i ewentualnego współdziałania z nauczycielem podczas zajęć.

W zakresie wzmocnienia struktury IZRW w schemacie organizacyjnym szkoły autorki postulują stworzenie forum o charakterze roboczym oraz decyzyjnym dla wszystkich nauczycieli realizujących tę formę nauczania, określenie formalnych zasad korzystania z pomocy specjalistów oraz możliwości korzystania z zajęć na terenie szkoły i sprzętu szkolnego, a także zbudowanie systemu superwizji indywidualnej lub grupowej.

Literatura

Fröhlich A., *Stymulacja od podstaw*, WSiP, Warszawa 1998.

Szwiec J., *Nauczanie indywidualne*, [w:] *Edukacja uczniów z głębokim upośledzeniem umysłowym. Przewodnik dla nauczycieli*, red. M. Orkisz, M. Piszczek, A. Smyczek, J. Szwiec, wyd. II uzup. Wydaw. CMPP-P, Warszawa 2008.

Individual Revalidation-Educational Classes (IREC) – the most significant problems of a therapist (from the experience of teachers from the Special Education School Complex No. 11 in Krakow)

Abstract

The article presents the specificity of working with students with severe multiple disabilities at their homes. It deals with the issues of the conditions of conducting classes, relations of a teacher with the student's family, the student's contacts with school as well as the importance of cooperation between IREC teachers and their home institution.

The aim: presenting the most important problems of an IREC therapist and showing the available sources of support.

Research material and methods: questionnaires conducted on a group of 40 teachers from Special Education School Complex No. 11 who realize IREC classes with 15 students with severe disabilities who have a specialist opinion on the necessity of participating in such classes. A quantitative and qualitative analysis of the questionnaires was conducted. School documentation, i.e. the protocols from the sessions of the IREC Teachers Board from the years 2007–2009, as well as the results of a school study realized within the prevention programme were also analysed.

The results – verification of the hypotheses. The research has not confirmed the hypothesis that factors such as the place – the home of a student – and conditions of conducting classes as well as the limited access to specialist equipment are the greatest obstacles in the work of an IREC teacher. The factor which largely determines the attitude of professionals and affects the whole process of therapeutic influences is the health and the state of psychophysical limitations of a student. The research has shown that conversations and exchanges of experiences within small groups of co-operating teachers as well as individual contacts constitute the main source of support for the IREC teachers. The research allowed to specify the integration level of that group of students with the school and revealed a group that functions independent of the school community. It confirmed the thesis that school is the richest educational and social environment for the development of students, including students with severe multiple disabilities. The conducted research pointed to the necessity of considering the following issues: legal liability of teachers working with children with such serious health problems and the range of medical procedures that can be carried out by a teacher at the student's house or in a life-threatening situation. It also determined tasks for the further functioning of the school: working on a fuller integration of this group of students with school as well as supporting IREC teachers and placing them within the structure of school, the need of concluding contracts with parents and the necessity of teachers' supervision.